MATTHAEI RADERI
E SOCIETATE IESV,

ANALECTA,

TERTIIS COMMENTARIORVM
Curis, ad Martialem iam editis, addenda.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,
Apud IOANNEM KINCKIVM, ad interſigne Monocerotis.

Anno M. DC. XXVIII.

R. P. MATTHAEI RADERI ANALECTA

TERTIIS COMMENTARIORUM curis ad Martialem iam editis addenda.

ERUDITO LECTORI S.

VEre iam olim veteres cùm Scriptores quamuis exacti, tum Pictores nobiles, eximijque artifices & fictores, inclitis tamen operibus suis, picturis, & Iconibus ad finem, & subscriptum nomen addere solitabant, Plato, exempli causa, scribebat, Apelles pingebat, Lysippus fingebat; quasi nihil ab humano genere perfectum fuisse, numeris absolutum consummatumque fieri possit. Sagax enim & ingeniosa posteritas vel multa post secula, non pauca vetustis etiam in auctoribus castiganda passim deprehendit. Idem sanè iam sæpius nobis (& vtinam nobis tantùm) in laboribus nostris vsu venit. Multa quippe sub varia interim & nouorum scriptorum lectione animaduertimus, multa etiam ab amicis ad me perscripta sunt, quibus aliqui subinde versus Martialis clarius & veriùs expositi videntur. Incidi præterea per hosce dies in Flauij Lucij Dextri Præfecti Prætorio in Orientis Imperio S. Hieronymo & Orosio æqualis & familiaris, gente Hispani Chronicon, ex quibus nescio ruinis erutum; in quo ex interpretatione Frãcisci Biuarij mira quædam de Seneca, Plinio iuniore, Auito, Clemente, Paterno & alijs cognoui, quos & Dexter, & Biuarius recens illius Scholiastes Christianos fuisse testantur, omnesque Martiali Poetæ perfamiliares: de quibus iudicium est ferẽdum. Sunt enim qui de vtroque hoc scriptore, Dextro inquam

Biuario alia omnia ſentiant; ex quibus vnus aliquis ex intimis amicis non tamen Ordinis noſtri, his nuper verbis ad me perſcripſit: *Hoc Chronicon nihil aliud eſt quàm farrago fabularum partim recenter excogitatarum, partim famæ aliquot ſeculis continuatæ mendacio confirmatarum. Habēt nimirum & Hiſpani ſuum Annium Viterbienſem: habueruntq́ iam olim Iſidorum Mercatorem inſulſiſſimum fabrum Decretalium Epiſtolarum Rom. PP. quas ex Hiſpania primum allatas docet Baronius tom. 9. ſub annum Chriſti* IↃCCCLXV *num. 5. earumq́ impoſturas ſæpe detegit.*

De vtroque ſcriptore, Dextro inquam & Biuario nos plura diſputabimus, vbi ad illos Martialis de Seneca, Plinio & alijs verſus in Analectis perueniemus. Nunc Analecta auſpicemur.

EPI-

EPIGRAMMA XVI.

Lib. Singularis

DE TAVRO,

Cuius vltimum distichum hoc est:

Cæsaris atque Iouis confer nunc, Stella, iuuencos,
Par onus vt tulerint, altiùs iste tulit.

Dixeram, videri claudicaturam contentionem inter Iouis & Domitiani schema institutam, nisi taurum qui Herculem tulit, ipse Domitianus subijsset, vt Iupiter taurum simulauit, quando Europam per vndas vexit. Durum tamen videri, Domitianum ipsum tauri formam induisse Lectoremque arbitrum legi, ex quo hæc quidam ad me post tertias Curas editas: *Nego claudicare Stegma (ita versum legit pro Stella) Cæsaris atque Iouis, etiamsi Domitianus taurum non subierit; nam ex mente Poetæ, non taurus per se confertur tauro, sed ea quæ ab vtroque gestata sunt. & modus gestandi seu tollendi: alter enim tulit Europam puellam; alter Herculem Deum. Itaque Stegma Cæsaris illo Iouis præstantius esse videtur, quod Deum gestauit. Immò vt demus parem esse vtriusque oneris præstantiam, taurus sanè Cæsaris, qui suum altius sustulit, vel solo hoc nomine (inquit Poeta) Iouis tauro præcellit.* Non displicet hæc loci huius interpretatio, durior enim altera sententia, vt monui videbatur.

—— *confer nunc, Stella,* ——

Altera & magna inter auctores est de huius versus lectione controuersia, vt in Commentario docui, quando alij Schema, alij stemma, alij scamma, alij Srella, alij Roma, alij thauma rescribunt. Mihi vel Schema vel stella arridebat: Stellæ.n. plura infrà epigrãmata, inscripsit, & sententiã carminis non solùm fert hanc scripturam, sed valde clara & expedita est; Compone, Stella, nunc iuuencos Iouis & Cæsaris, & quæ sequuntur. Non displicet tamen Schema; Confer nunc quisquis hæc legis Schema Iouis & Domitiani &c. Stemma damnaui in Commentario, quòd acceperim vocem pro stirpe familiæ, vt Iuuenalis:

Stemmata quid faciunt? quid prodest, Pontice, longo
Sanguine censeri? ——

Quo sensu stemma nihil facit ad versum Martialis. Sed pronuper in medium prodijt Claudius Salmasius, qui multa passim ad explicandos Augustæ historiæ scriptores contulit, & Martialis etiam quædam Epigrammata attigit & illustrauit, vti in hoc ipso de tauro extremo disticho vocem stemma (quam scripturam ille retinet) aliter quam vulgo exponit: Stemma enim scriptum ait pro stegma, obsecundantibus nempe Librarijs pronunciationi. sic enim scripserunt alibi, Simma pro Sigma, Stamma, pro Stagma. Deriuat autem Stemma, seu veriùs Stegma, ἀπὸ τοῦ στέγειν, quod sustinere & ferre aliquid significat; Stegma autẽ posteriores verterunt in Stemma, pro fulcimento vt Simma pro Sigma, Stamma pro Stagma. Quo sensu non ineptè quadrat in versum Martialis.

Lib. 1. Epigr. 16.

—— IVLI MEMORANDE. ——

Hunc Iulium existimat Dexter & cum Dextro illius Apologetes & Scholiastes Frãciscus Biuarius fuisse Christianum, & Pontificem Toleranum in Hispania, & inibi lauream retulisse. Et Iulianum, vt Biuarius suspicatur dum sacro fonte tingeretur, aucta Syllaba dictum * Iulianum. Quæ omnia alijs, ἀπροσδόκητα καὶ ἄπιστα, vt & mihi videntur. Verba Dextri p. 171. apud Biuarium hæc sunt: *Anno Christi 86. num 6. S. Iulianus discipulus Petri, Martiali charus, Vicum transfertur*, ad quem locum multa Biuarius.

* Cur non potius credatur ille Iulianus quem li. 3. ep. 25. laudat Martialis.

Lib. 1. Epigram. 57.

Continuis vexata madet vindemia nimbis
Non potes, vt cupias vendere Caupo merum.

Est qui hoc Epigramma sic intelligit: Merum in pluuiosã vindemia fit carius. Iraque gaudent qui merum vetus in cellis habent reconditum, quod pluris possint vendere, quàm si recens vinde-

vindemia caruiſſet pluuijs, quæ corrumpunt nouum vinum. Caupo autem, qui vtique optaſſet eadem lucri occaſione frui, non potuit, quia fontanâ aut præterfluente miſcuerat vinum ſuum, & æquale fecerat muſto pluuijs corrupto.

Lib. 2. Epig. 43.

—— *Lybicos orbes* ——

Sic orbis Lacedæmonius eſt menſa marmorea; id eſt Abacus, qui quod rotundus eſſet; Orbis dictus eſt Iuuenali. Nam & menſæ rotundæ etiam orbis nomine ſunt appellatæ, Delphicæ menſæ Latinis & ſimpliciter Delphicæ.

Lib. 1. Epig. 62.

Duoſq́; Senecas ——

Hoſce duos Senecas dixi in Commentarijs fuiſſe Patrem Rhetorem, ſeu Declamatorem; cuius controuerſiæ & ſuaſoriæ extant. Alterum eiuſdem filium L. Annæum Senecam Philoſophum & Tragicum, Neronis Doctorem & Moderatorem. Et ita verſus omnino Martialis intelligendus eſt. Sed apud Dextrum de duobus iterum Senecis, vtroque Chriſtiano cognoui. L. inquam Annæo Seneca Philoſopho Rhetoris filio, & Neronis, vti dixi, Magiſtro, quem Dexter; & cũ eo illius Scholiaſtes & Apologetes Franciſcus Biuarius, Chriſtianũ volunt. Altero autem L. Seneca Centurione, de quo Martialis nihil, ſed Dexter anno Chriſti quinquageſimo his verbis agit: *L. Seneca Centurio Sintriæ* (in Luſitania) *occumbit*. Ad quẽ Dextri locum ita Biuarius p. 103. n. *6. L. Seneca &c.) Loco* Senticæ *vt antea in codice legebatur, mutaui* Sintriæ, *Luſitaniæ oppidum; quod hodiè* Sintra *nuncupatur: in cuius Eccleſia S. Michaeli dicata, adhuc in lapide vetuſtiſſimo perſeuerat L. Seneca Epitaphium; quod non ſolum ipſi, ſed etiam L. Aeliano filio, & Caſiæ Quintiliæ vxori commune eſt. Adducitur ab Ambroſio Morales lib. 9. hiſtor. Hiſpan. cap. 9. dum agit de euentibus anni 55. Eſt vero huiuſmodi:*

L. Aelius L. F. Gal. Aelianus *H. S. E.*	Id eſt:	*Lucius Aelius, Lucij Filius Galerius Aelianus* *Hic ſitus eſt.*
L. Aelius, Sex. F. Gal. Seneca *Pater H. S. E.*		*Lucius Aelius, Sexti Filius Galerius Seneca* *Pater Hic Situs eſt.*
Caſia Q. F. Quintilia Mater *H. S. E.*		*Caſia, Quinti filia Quintilia mater Hic ſita eſt.*

In quo ſummopere notandum, non ſuperponi notas illas D. M. S. vel D. M. quæ denotant Dijs Manibus ſacrum, vel Dijs Manibus, qui à gentilibus Dij mortuorum credebantur. Cùm verò in omnibus Gentilium Epitaphijs reperiantur, & in hoc omnino deficiant, ſignum manifeſtum eſt, fuiſſe hominum Chriſtianorum; præſertim quia nulla alia nota Gentilium ibi eſt, & quod multis inſcribebatur lapidibus Aug. Sacerdos. vel aliquid huiuſmodi.

Atque hæc de L. Seneca Centurione Chriſtiano, quo de nihil controuerſiæ eſt.

Alter in quæſtionem venit, Philoſophus inquam & Neronis Præceptor, quem Dexter etiã Chriſtianum facit, cum de illo ita tradit: Anno Chriſti 64. num. 3. *Lucius Annæus Seneca Cordubenſis Hiſpanus, miſsis vltro citroque ad S. Paulum literis de Chriſtiana re bene ſentit, factuſq; Chriſtianus occultus eius fuiſſe diſcipulus creditur; dulciterque ſcribit ad Paulum in Hiſpania morantem.*

p. 122.

Et Anno Chriſti 66. L. Annæus Seneca Cordubenſis Conſularis Vir, & in religionem Chriſtianam egregiè propenſus, cui etiam ſecretò adhærebat, datis & acceptis à Paulo literis celebrandus, iuſſu Neronis; venarum inciſione perit.

Ad priorem locum Dextri ita Franciſcus Biuarius, Apologetes & Scholiaſtes illius contra Baronium diſputat, vt oſtendat Epiſtolas S. Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum germanas eſſe, non ſpurias aut fictas.

In poſteriore loco anni 99. ex Auguſtino plura de fide Senecæ profert, vbi Dexter de ipſius

p. 142. nece tractat; *Lucius Seneca* &c. De quo ita Biuarius: *Cùm eodem retecta Coniurationis Piſonianæ tempore, tam Seneca quàm Lucanus necatus ſit, neſcioquomodo Euſebio in mentem venit mortem Senecæ in annum Domini 67. reijcere, cùm tamen ipſo referente anno Domini 66. Lucanus mortem oppetierit. Quare multò conſonantius Dexter Senecam quoque eodem anno abſumptum tradit. Aſſentitur his etiam Ambroſius Morales libr. 9. cap. 9. in eo leuiter emendandus, quod Menſe Martio dicat Senecam mortuum, cùm deberet dicere menſe Maio: ſiquidem Lucanus, qui, Euſebio & Dextro auctoribus, prius cecidit, vltima Aprilis obijt. Quapropter Senecam menſe Maio ſequenti mortuum eſſe congruum eſt, vt dicamus. Fuit Corduba*

natus,

natus, Seneca seniore nobili Oratore & Helbia seu Albina Parentibus. Parentis eius sunt Declamationes, quæ inter opera filij extant; vt probe affirmat & probat Morales. His parentibus nati sunt filij tres, Annaus Seneca Philosophus, Neronis Magister, Iunius Gallio, & Annaus Mela Lucani Pater. Nupsit Seneca Paulinæ Pompeia fœmina nobilißimæ, quæ cùm Neronis iussu Senecam incisione venarum animam efflantem videret, ipsa quoque suas incidere fecit, quo dilectißimum maritum vel in ipsa morte comitaretur. Sed Cæsaris beneficio, vita eius consultum fuit. Addit Eusebius, Senecam non tantùm incisione venarum, quod sibi mortis genus delegerat, optione à Cæsare concessa, sed etiam haustu veneni perijsse. Non defuit illi è vita sublato Zoilus suus, Xiphilinus inquam, Dionis Cassij abbreuiator, qui non pauca in eum maledicta congeßit, præcipuè in eo notans, quod viueret aliter quàm scriberet, dum secessum ab vrbe moneret, & ipse in regia ipsa degeret; dum diuitias scriptis spernendas diffiniret, ipse verò auidè amplecteretur. Sed Xiphilinus à nullo auditur, ergò solus loquitur. Author est D. Augustinus lib. 6. de Ciuit. Dei cap. 11. quòd Iudaos palam reprehenderit, Christianos autem iam tunc Iudais inimicißimos, in neutram partem commemorare ausus sit ne vel laudaret contra suæ patria consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsan voluntatem; Quo satis innuit, secretò Christianæ fidei adhæsisse, quod hoc quoque loco repetit Dexter; sed ea de re superius actum à nobis est, ad annum 64. Christi.

a minimè verò satis. Lege caput 10. & 11. libri citati considera verba cap. 11. *Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus agerettur ignorans.* Si ignorans, quomodo Christianus? Expende etiam ipsius Senecæ d c. 10. *Quæ omnia* (superstitiosi idolorum cultûs) *Sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam dijs grata.* Sic ille insipiens & fuisse contenditur Christianus? ex eo scilicet libro quem certissimè scripsit Ethnicus.

Epistolæ quę hodie circumferuntur Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum * non agnoscuntur pro sinceris, quamuis non negetur (nec tamen satis probetur) ab vtroque scriptas ἀμοιβαίας. Audi etiam Lipsij de his iudicium: * *Sed heus Epistolas ad D. Paulum non memoramus? Quæ nunc sunt nō sunt tanti: imò certum est eiusdē * autoris & Pauli & Senecæ, illas esse, & compositas à semidocto in ludibriū nostrum. Tentat latinè loqui, quisquis auctor fuit. Ergo inter se non scripserunt? Hieronymus, Augustinus, atque etiam antiquior vtroque Linus Pontifex, asserunt, & paßiua opinio olim fuit. Atque adeo Ioannes Saruberiensis fortiter: Desipere videntur, qui non venerantur eum quem Apostolicam familiaritatem meruisse constat. Itaque reijcere hoc totum & calcare non ausim: fuerint aliqua, sed alia: si ista, requiro iudicium optimorum Patrum.* Christianum tamen potius quàm philosophum dicendum, affirmat Otho Frisingensis.

* Extant apud Sixtum Senensem.
* p. 25 Introduct. ad Sen.
* vnius nempe, nō duorum esse.
Lips. p. 50. Introduct.

Quod porrò Biuarius docet Xiphilinum solum, de vitijs Senecæ loqui, ideoque nec audiri; contra est. Nam Xiphilinus omnia illa ex * Dione Nicæo depromsit, cuius verba apponam: *Post hæc secuta sunt certamina iudicialia: ex quibus multi exulauerunt, multi interfecti sunt. In his Seneca reus factus est multorum scelerum, sed præsertim, quòd cum Agrippina rem haberet. Nec enim in hac re solum, sed in plerisque alijs contra facere visus est, quàm philosophabatur. Cum enim tyrannidem improbaret, tyranni præceptor erat: cumque insultaret ijs qui cum Principibus versarentur, ipse à Palatio non discedebat. Assentatores detestabatur, cùm ipse reginas coleret & libertos, ac laudationes quorundam componeret: Reprehendebat diuites is cuius facultates erant aureorum tricies centena millia: quique luxum aliorum dānabat, quingentos tripodas habuit de ligno cedrino, pedibus eburneis, similes & pares inter se, in quibus cænabat. Ex quibus omnibus ea quæ sunt his consentanea, quæque ipse libidinosè fecit, facilè intelligi possunt. Nuptias enim cum nobilißima atque illustrißima fœmina contraxit: delectabatur exoletis, idque Neronem facere docuerat: & si antea tanta fuerat morum seueritate, vt ab eo peteret, ne se oscularetur, neue vnà secum cœnandi causa discumberet.*

* Dio Nicæus in Nerone p. 721. Hist. Aug. & n. 4

Et mox * infrà impulisse Neronem fertur ad necem matris Agrippinæ *Ad id facinus,* inquit Dio, *vt à permultis fide dignis hominibus dictum est, Seneca eum incitauit, siue crimen à se deriuare cuperet siue Neronem ad nefariā cædē faciendam perducere, vt eum quàm celerrimè Dij hominesque perderent.*

* num. 5.

Non ergo Xiphilinus solus, nec Dio Nicæus solus. Audi etiam Tacitum in Nerone. *Nec Suilius quæstu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi extrema senecta liber & Senecam increpās, infensum amicis Claudij, sub quo iustißimum exilium pertulisset. Simul studijs inertibus, & iuuenum imperitia suetum, inuidere ijs qui viuidam & incorruptam eloquentiam tuendis ciuibus exercerent. Se quæstorem Germanici illum domus eius adulterum fuisse. An grauius existimandum; sponte litigatorū præmiū honesta opera assequi; quàm corrumpere cubicula principum fœminarum? Qua sapientia, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regia amicitia ter millies sestertium parauisset? Romæ testamenta & orbos, velut indagine eius capi: Italiam & prouincias, immenso fœnore hauriri. At sibi labore quæsitam & modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quàm veterem ac olim partam dignationem subitæ fœlicitati submitteret. Nec deerant qui hæc ijsdem verbis, aut versa in deterius Senecæ deferrent.*

P. Suilius p. 785.

Accusatus etiam cum Iulia Germanici filia de adulterio, & vterque (Iulia & Seneca) in exilium deportatus; quod tamen adulterium excusat & purgat * Lipsius, eique iniuriam factam docet. Sed affirmat Suillius, Dio & Xiphilinus. Qualis ergo Christianus? Occultus inquis. Equidem tam occultum fuisse reor, vti nec ipse quidem Seneca sciuerit se Christianum esse: Atque hæc contra Dextrum & Biuarium:

* p. 17. de vita & scriptis Senecæ.

Eod. lib. 1. epigram. 17.

Ad Auitum est carmen.

Sunt bona sunt quædam mediocria &c.

De hoc Auito, vt putat Biuarius ad annum 105. n. 6. scripsit Dexter. *Auito, qui profectus post ad Insulas Fortunatas Martyr fuit.*

Legitur tamen de Auito V.C. & legato Imperatoris apud Tacitum in Nerone, ibi multa eius mentio, nihil tamen ad nostras fides.

Lib. 1. Epigr. 13.

De Regulo.

Quem hoc loco Regulum seruatum ex porticus ruina Martialis intelligat, nobis clarum est, in Commentario ex Plinio Minore suis coloribus depictum. Sed vehementer ambigo, quem nobis Regulum Dexter & Biuarius proponant: Nam ita Anno Christi 60. n. 4. Dexter. *Regulus conuersus in Galæcia sanctè agit in luco.* Conuersum Biuarius Anno Christi 42. ait p. 121. locum illum Biuarij ad 42. quem citat ex Breuiarijs Hispaniæ & ex Petro Equilino seu de Natalibus in Petro nondum inueni. Alius Regulus apud Petrum in Catalogo describitur, qui à Dionysio Areopagita Arelatensis Episcopus in Gallijs destinatus est. De Galæcia & Hispania & luco nullum verbum. Alius Regulus apud Tacitum laudatur in Nerone vir Consularis anno Christi 64. cum T. Virgilio Ruso Consul. Sed si fuit hic Memmius Regulus Consul Romæ anno Christi 64. quomodo 42 anno conuersus 60. secessit in Galæciam? Taceo Regulum illum, qui in Africa Episcopus in Tuscia postea Italiæ sub Totila Martyr occubuit. qui nihil ad annos Dextri. Ergo vel nullus fuit hic Biuarianus Regulus, aut mihi ignotus. Martialis enim Regulus vsque ad 100. annum Christi vitam propagauit, & vsque ad mortem Domitiani caussas egit.

p. 120. l Dexter.

Alius ergo est ab hoc Dextri Regulo, Regulus, qui tempore Neronis & Domitiani caussas egit Romæ, quem sæpius epigrammatis celebrauit Martialis; improbus olim & bipedum nequissimus captator & delator, ingentes opes collegerat, quem Plinius Minor, Tacitus & alij acerrimè perstrinxerunt. Recognosce nobis annotata ad epigram. 13. lib. 1. Martialis, vbi totum illius ingenium perdisces.

Lib. 2. Epigram. 5.

——— ἰσχατοκόλλιον *Seuere.*

Salmasius ex M.S. emendat hanc vocem, & scribit ἐσχατοκόλλιον opponitque πρωτοκόλλῳ Meâ sententiâ vtraque scriptura commodum videtur habere sensum.

Lib. 3. epigram. 47.

Capena grandi porta, qua pluit gutta.

Baronius ad 9. Iulij, diuersas aquas & fontes affirmat. Guttam iugiter manantem, & guttam largè fluentem. Martialem accipiendum de gutta largè fluente. * Ad guttam iugiter manantem Zenonem Martyrem cum decem millibus & ducentis socijs tertio ab vrbe lapide passum docet. Grandis gutta videtur esse largè fluens, de qua Martialis etiam lib. 4. epigram. 16.

* Ad aquas Saluias.

Qua vicina pluit Vipsanis porta columnis.

Lib. 3. epigram. 67.

Veterno Resinaq; pigriores.

Quam varia huius versus & loci lectio sit, exposui in Commentarijs, testatus, mihi aquam hærere, nec ab vllo scriptorum satisfactum. Nunc Philippus Cluuerius in Italiæ Antiquæ libr. 1. cap. 35. manum porrigit, quæ & errantem ex Labyrintho educit, quando versum ex Plinij descriptione ita restituit:

Vatreno Eridanoq; pigriores.

Causamque suam ita agit Cæterùm Plinius suæ ætatis magni Padi os, quod nunc vocant portum primarium, dictum fuisse tradit Portum Vatreni. *Proximum inde ostium,* inquit, *magnitudinem portus habet, qui Vatreni dicitur.* Additque statim rationem huius appellationis: *Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Foro Corneliensi agro.* Augebant equidem Padusam alij quoque amnes ex Apenninis montibus profluentes: Sabina, Idex, Galliana, Silarus, Sennus, Animo: sed maximus inter eos erat

Vatrenus.

Vatrenus ex agro defluens Foro Corneliensi: quod opidum nunc vulgo dicitur Imola; vt suprà cap.28. in Boijs Gallis ostensum. Is amnis cùm iam inde in antiqua tabula Itineraria sit Saternus & hodieque vulgo dicatur adcolis Santerno, vehementer equidem suspicabar, corruptum eius esse nomen isto loco apud Plinium; nisi eodem modo apud Martialem quoque reperissem lib. 3. epigramm.66. quod legitur huiusmodi in vulgatis exemplaribus:

Cessant pueri; nihilque mœstis
Vaterno resinaq; pigriores. &c.

In his verbis vocabula ista, *Vaterno resina*, variè in varijs leguntur exemplaribus; illud, *vatro*, vatrina, vaterno: hoc *Rasina, Ratina Retina.* vbi quidam etiam Commentatores siue interpretes corrigere voluerunt, hoc in *remora* illud in *veterno*: alij vtrumque in *Veientone asinaq;*: alij in *Resina venetoq;*, alij *Aternoque Sapique* & nouissimè quidam Aternoque vitique: vel, si hoc minus placeret, *vatreno Tesinaque* vel denique *Vatreno. Retenoque.* Sed veterno omnino mihi laborasse videntur, qui scribendum hic censuerunt *Veterno resinaque pigriores*: item illi, qui Veientone asinaque, quippe amnes duos intellexisse poetam, apertè clamant versiculi sequentes isti

Quorum per vada tarda nauigantes
Lentos tingitis ad celeusma remos.
* *
At vos tam placidas vagi per vndas
Tuta luditis otium carina.

Atque ex isto quidem epigrammate 67. ille suum somniauit *Resina venetoq; pigriores.* Vtens & Sapis amnes sunt circa Rauennam; quorum ille *Montone* vt ante dixi, hic *Sanio* vulgo hunc vocatur; vltra Picenum verò *Aternus* vulgo nunc appellatur *Pescara* vnà cum opido ori eius apposito. *Tesina* agri est Vicentini, in Meduacum minorem infra Vicentiam confluens. Horum omnium planè ignaros sese produnt, quotquot coniectant, hos vel illos ex ijs scripsisse Martialem. quippe nullus eorum est piger tardusue aut lentus: sed cuncti sunt veloces. Et quomodo, quæso, siue *Aternum* cum *Sapi*, siue Vtentem cum Aterno, siue vatrenum cum Tesinâ, amnes longè inter se distantes, poeta coniunxisse potuit, cùm de fluminibus vno eodemque die sibi nauigatis se loqui, apertè indicet verbis præsentis temporis, *tingitis*, & *luditis*: tum maximè quòd ait *iam exarsisse diem, & horam meridianam interiunxisse lassos equos.* Hæc non animaduertisse istos poetæ Commentatores, equidem ego miror. *Eretenus* fluuius Aeliano memoratus, siue vt Fortunatus eum nominat *Retenus* inferiore equidem sui parte per paludes, vt supra cap.18. in Venetis retulimus, lentus trahitur, at hic etiam longius ab Vatreno abest, quam vti vtrumque vno die pernauigare queas. Verùm de Vatreno hic poetam loqui, minimè fit verisimile prædictis Commentatoribus: scilicet quod disertè Plinius prodat, *Padi quoddam ostium magnitudinem portus habere qui Vatreni dicitur, quo Cæsar Claudius prægrandi naui Hadriam intrauerit.* Proinde aliud quiddam heic inuestigandum esse existimant in locum Vaterni aut Vatreni, nec illa coniectatio satis ipsis placet, *Vatreno Eridanoq; pigriores*: quòd Vatrenus Plinianus non modicus fuit amnis: nec Eridanus fluit tam lentè & tardè. Sanè Saternus amnis apud Imolam equidem & superiore sui parte aliquanto concitatior fertur: at infra id opidum vbi iam paludibus ac Pado appropinquat, lentissimus fluit: quia heic magis in profundum infra sese agitur. Hunc autem Padi alueum, quem Vatrenus auget, an non Eridanum propriè vocitatum fuisse, disertè adfirmat Plinius? & cum idem appellatus sit Padusa: an non hunc in stagna sese diffudisse, cum Virgilio testantur Claudianus atque Seruius? placidamque inde vocat Padusam Valgius? quod ipsum disertissimè expressit ac graphicè Martialis his verbis:

At vos tam placidas vagi per vndas
Tuta luditis otium carina.

Vagos dixit; quia hinc inde per Vatreni Padusæque placidas paludes siue placida stagna ferebantur ludibundi. Omnino itaque legendum existimo,

Vatreno Eridanoq; pigriores.

Et quamquam altera illa vox *Vaterno* propiùs accedat ad Tabulæ Itinerariæ vocabulum *Saternum*, hodiernumque nomen *Santerno*; tamen nihil temerè hic immutandum censeo; quando præscriptæ illæ voces *vatro* & *vatrina* diserta Vatreni vestigia referunt. Egisse autem circa hæc Galliæ Togatæ loca Martialem, librumque hunc tertium inibi confecisse, ipse testatur carmine mox primo, quod præfationis loco composuit ad Lectorem huiusmodi:

Hoc tibi quidquid id est longinquis mittit ab oris
Gallia Romanæ nomine dicta togæ.
Hunc legis, & laudas librum fortasse priorem
Illa vel hæc mea sunt quæ meliora putas,
Plus sanè placeat dominâ qui natus in vrbe est,
Debet enim Gallum vincere verna liber.

Epi-

Epigrammate verò quarto, locum quoque siue opidum edit, in quo per id temporis hæserit his verbis:

Romam vade liber, si veneris vnde requiret,
Aemilia dices de regione viæ.
Si quibus in terris, qua simus in vrbe, rogabit;
Corneli referas me, licet, esse Foro.

Et excurrisse nonnunquam in vicinam vrbem Rauennam patet ex Epigrammate 56. quod tale est:

Callidus imposuit nuper mihi Caupo Rauennæ,
Cùm peterem mixtum vendidit ille merum.

Solitus igitur est nauigio eo proficisci per Vatrenum amnem Padusam. & Augustam fossam. quod iter in suprascripto epigramm. 66 innuit. Hæc Cluuerius.

Restat tamen adhuc in animo scrupulus nondum exemtus, quod in voce *Eridano* longius abeatur ab vsitata & prisca lectione, nullamque cum illa cognationem habeat. Taceo durum vocalium concursum & elisionem *Vatreno Eridanoq;*, quæ non sapiunt rotundum Martialis genium, quamuis idem non ab omni elisione abhorreat, sed duriore.

Lib. 3. Epigramm. 98.

AD CERDONEM.

——*licuit si iugulare tibi?*

Sit fortasse qui putet τὸ *iugulare* non referendum ad arenam, in qua vtique non suis, inquiat, manibus iugulabat, etiam cum munus daret: sed ad quæuis animalia, quæ ad vsum Corij (vt cõijcio) iugulabat illa natio, vt hodie sordidißimæ conditionis homines (carnifices & canicidæ) qui equos & vetulos boues aliasque animantes illis multò * fœdiores morte extinctas & abiectas vel iugulatas, arripiunt, pellibusque exuunt, detractasque cadaueribus vendunt.

* canes felesque.

Enimuero si ita carmen exponas, itaque *iugulare* accipias, & ad animalia, non homines referas, perit tota vis argumenti. Quæ enim vis esset: Cur ludere homines nobis non liceat, si licuit tibi iugulare equos?

Referendum ergo ad homines, vt exposui: non ad animantes.

Lib. 3. epigr. 23.

Cur non mensa tibi ponitur à pedibus.

Ita Lucillius:

ὡδ' οὕτω τοῦτ' ἐστὶ σὺ τοὺς δούλους κατάκλινον,
ἡμεῖς δ' αὐτοῖσιν πρὸς πόδας ἐρχόμεθα.

Si ita est, inquit, si hoc facere tibi decretum est, vt pueris omnia opsonia porrigas, cur non illos iubes accumbere, vt nos tibi eorum vicem adsitemus & ministremus.

Lib. 3. Epig. 59.

——*nunc vbi Caupo dabis?*

Non bene mea sententia referuntur hæc verba Martialis à quibusdam ad *mensam* seu Mensam cauponis, quasi poeta cupiat à Caupone gratis inuitari ad mensam. Puto nunquam hanc sententiam fuisse Martiali in mentem, quod parum ad carmen faciat. Potest tamen aliquo modo in iocum trahi.

Lib. 4. Epigram. 36.

——*Sed potest, Ole, comam.*

Quid si (inquit ex amicis quidam minimè indoctus) *innuat Poeta, vt plus comam tingat Aquis, albinatque nigrorem factitium, vt sic capillus barbæ reddatur concolor: iocus ex absurdo.* Duriusculum hoc nobis videtur. Olus vel more veterum, raserat barbam, quæ tingi non poterat; vel Eunuchus fuit, vt qui omnino careret barba, & ita tingi non posset.

Lib. eod. Epigr. 39.

Quare non habeas, Charine, purum.

Quia furtiuum quispiam fortasse interpretetur. Non videtur satis aptus huius epigrammatis intel-

intellectus. Seruo meam interpretationem de impuro Charini ore, quod flagitijs impurabat.

Lib. eod. Epigram. 40.

——*Postumus imposuit.*

Nulla enim, inquit S. Hieronymus epistola 4. *amicitia vera fuit, quæ desinere potest.*

Lib. eod. Epigram. 55.

Arpis cedere non finis disertis.

Lucium Hispanum poetam æmulum Horatij diximus ex nostra & aliorum mente. Sed est qui obnunciet, negetque Horatium intelligendum illis verbis *Arpis disertis*: primùm quod Arpi longiusculè absint à Venusio Horatij patria; deinde quod vox *disertis* non conueniat poetis. Respondeo satis videri quod Arpi sint in Apulia: sicut Horatius in eadem regione vixit, nec alius poeta Arpensis extet. A vicino ergo loco Horatium laudauit. Deinde verum non est vocem *disertu* non tribui poetis: Certè noster hic ipse Martialis disertos appellauit versus in Laberium, lib. 6. epigram. 14.

Versus scribere posse te disertos
Affirmas Laberi; quid ergo non vis?
Versus scribere qui potest disertos
Non scribat Laberi, virum putabo.

Disertus ergo rectè poeta dicitur, qui versus facit disertos, χαταχρηςιϰῶς vti sæpe loquuntur. Legantur etiam verba Gyraldi quæ in Commentarijs adduxi lib. 4. hist. poeticæ: *Post hunc* (Clodium intellige) erat Lucius Hispanus, qui Horatium Flaccum imitatus est Domitiano Cæsare. An verò Regulus fuerit Hispanus, an Romanus, an denique Arpensis, non constat. Si Arpensis fuisset, non diffiteor, quin optime in illum versus ille quadraret:

Arpis cedere non finis disertis.

Eodem libro epigr. 58.

Num plorare pudet te puto Galla virum.

Dixi sub finem explanationis huius carminis, ex triplici scriptura *num, nam, non*, magis arridere *nam* vel *non* sine nota interrogationis. Nunc placet omnino repudiare illud *num*, & probare τὸ *Nam puto* quamuis τὸ *non* etiam commodum sensum admittat.

Lib. 5. epigramm. 12.

Quod nutantia fronte perticata.

Perticæ Martiali sunt, quibus onera portabantur, atque inde perticata frons Masclionis.

Lib. 6. epigram. 69.

Non miror quod potat aquam tua Bassa, Catulle,
Miror quod Bassi filia potat aquam.

Hoc distichon in prima editione posui; in altera & tertia expunxi. Sed amici quidam intimi reponendum existimarunt, meamque sententiam alteram in prima editione probarunt. Quæ erat: An poeta miratur quod Basi filia bibat aquam, cùm pater potor inclitus tantum bibat merum. Itaque negant Bassam fuisse Lupam: & versum exponunt, vt in hexametro *tua* capiatur cum energia: Cùm tu Catulle vir sis minimè vxorius, sed noris tuam Bassam maritali potestate coercere, non miror eam aqua contentam abstinere vino: alioqui sanè mirum esset, Basi filiam hominis vino dedit, potare aquam. Itaque quod domi paternæ non didicit, hoc domi tuæ discit, tanta vis est disciplinæ in ætate etiam adulta. Potest & alio sensu explicari: Miror Catulle Bassam non potare vinum, sed aquam. Admirationis caussa, non tam est exemplum tuum hominis sobrii, nec disciplina, qua Bassam vxorem coerces, sed bibacitas Basi soceri tui tanti potatoris, vt mirum sit, filiam eius potare aquam. Non ait: Alioqui mirarer, seu mirum est. Prima tamen sententia mea non est omnino vana. Docet hoc simile carmen lib. 2. epist. 50. de Lesbia. Martialis est nequam, & Doctor nequitiarum, quas pauci norunt.

Lib. 6. epigram. 38.

Iam clamor centumque viri ——

Multa

Multa ad hoc carmen suo loco dicta sunt. Tu tamen Plinij Iunioris epistolam quartamdecimam lib. 2. hic leges, quæ tota est de Centumuiralibus causis & actoribus, vbi veterem agendi formam penitus corruptam docet. Cuius initium est: *Verum opinaris*.

Lib. 7. Epigr.

Maximus ille tuus Ouidi Cæsonius hic est.

p.190.n.3. Hunc Q. Ouidium Dexter ciuem Romanum Episcopum Bracarensem facit, qui S. Basilio Bracarensi successit. Ad hunc Dextri locum ita Biuarius: *Si S. Ouidij quo floruit, tempus, atque Dextri institutum spectemus, illum crediderim fuisse, qui Cæsonio Maximo in exilium à Nerone acto comes spontaneus fuit, qua de re Martialis duo dedit epigrammata in lib. 7. quæ nos cùm de Cæsonio egimus, ad annum 66. transcripsimus, cuius etiam Natales Apriles in lib 9. his cecinit*

Primum, Epigramm. 53.

Si credis mihi Quinte
Natales Ouidi tuas Apriles
Vt nostras amo Martias Kalendas.
Felix vtraque lux, diesque nobis
Signandi melioribus lapillis!
Hic vitam tribuit, sed hic amicum,
Plus dant, Quinte, mihi tuæ Kalendæ.

Item alio epigrammate, videlicet 54. videlicet 53. quod incipit Natali tibi Quinte, *&c. Ad ipsum quoque datur epigramma 85. libr. 1. & epigr. 99. libri 9. Cùm iam Bracarensis esset Episcopus, ad fidem martyriumque perduxit sanctas Marinam, Quiteriam & sorores; cuius rei extat elegans hymnus apud Episcopum Tudensem & Pampilonensem Sandoualem in libro Episcoporum Tudensium, vbi inter alia hæc lego:*

Gaude Sacerdos Ouidi
Tu Braccarensis Pontifex
Qui meruisti filias
Tot, ad Polos transmittere.

Versum Ouidij Phaleucium corrupit Biuarius, qui pro *quod mereris* scripsit *quod mireris*. Nec opus parenthesi. Noli cogitare Christianum hunc Ouidium, fuisse P. Ouidium Nasonem, qui iam extinctus erat, vt ipse Dexter suprà annotarat.

Lib. 10. Epigram. 19.

Facundo mea Plinio Thalia.

Plinium hunc minorem, cuius extant Epistolæ & Panegyricus ad Traianum, Dexter ait fuisse
Plinius Iunior martyr. se Christianum, & Martyrem, cui Biuarius adstipulatur. Verba Dextri sunt: *Titus cognomento Iustus Episcopus factus, secutus primo S. Paulum, inox Eugenium, prædicat in Carpetania, vbi eius memoria magnitudoque miraculorum celebratur. Is Titus conuerterat ad fidem Plinium Iuniorem ex Bithynia, Pon-*
p.270. A.C.110. mendosè. *toque, redeuntem in Creta Insula, vbi iussu Traiani Ioui templum erexerat. Nec desunt qui putent VII. Sextilis ad Nouocomium esse passum* Hæc Dexter.

Ad hæc Biuarius: *Sed vnde habemus, in Creta Plinium Secundum Iuniorem ad fidem perductum ope-*
p.273. *râ S. Titi? Ex actis ipsius, quæ Zena Legisperitus & Apostoli discipulus scripsit, refertque Equilinus citato loco, vbi cum Zena cùm præmisisset Titum in Cretam iterum reuersum, multos ad Christi fidem perduxisse,*
* fanum *ordinasseque presbyteros & diaconos, subdit: Cùm die quadam transiret ante * Palatium, quod Secundus Proconsul (is erat Plinius Secundus Iunior) iussu Imperatoris in Iouis nomine construebat, maledixit illud; & statim opus funditus dissipatum est. Nonne id dixerat Dexter illis verbis? Is Titus conuerterat ad fidem Plinium Iuniorem in Creta Insula, vbi iussu Traiani Ioui templum erexerat? Subijciunt acta, Tunc Secundus venit ad Titum cum lacrymis rogans, se indemnem ab opere conseruari. Cui Titus imposuit, vt opus in nomine vnius Dei Christianorum inciperet, & sic opus perficere posset, quod & factum est. Completo verò opere Secundus cum filio suo baptizatus est. Fuit hic nepos ex sorore C. Plinij Secundi, cuius de natura rerum extant insignes Commentarij: ipsius verò Plinij Secundi Iunioris extat liber Epistolarum & Panegyricus Traiano Cæsari dictus, quo gratias agit consulatum eius auspicijs adepti. is etiam Hispanis nonnulla contulit beneficia; nam Quintiliani filiam pauperem dote iuuit, & Martialem Poetam ab Vrbe in Hispaniam recedentem, viatico prosecutus est, vt ipse in Epistolis testatur. De Martyribus sub Traiano passis agit ipse l. 10. Epist. 97. Ceterum ipsum tandem Nouocomi patria sua martyrium subiisse, inde nonnulli putant haberi, quod die 6. Augusti seu Sextilis, cum alijs quinque reperitur in Romano Martyrologio inter alios Martyres*
* vnde hoc? *quidam nomine Secundus, nam in eo sic legimus: Nouocomi passio Sanctorum Martyrum Carpophori, Exanthi, Cassij, Seuerini, Secundi & Licinij. qui in confessione Christi, capite truncati sunt. Meminit ipsorum*

Mar-

Martyrum Galesinius ex veteribus monumentis Ecclesia Mediolanensis, Bergomensis & Aquileiensis. Ignorarunt sanè historiam istam Comenses ciues, dum anno Domini 1498. prò foribus adis B. Virginis, sui Conciuis Iunioris Plinij marmori incidi curarunt huiusmodi inscriptionem sine Martyris titulo, quam Volaterranus refert lib. 18.

C. PLINIO CAECILIO SECVNDO,

Qui consulatu, Auguratu, Militia gestis, ac orandis causis, Poëmatibus & historijs conficiendis, Casare Tr. i. o Augusto luculentissimè laudando, adficiendaq́ immensâ liberalitate patriâ suâ, eidem immortale contulit ornamentum: Ordo Comensis Conciui suo desiderabili, honore accepto monumentum posuit:

M CCCC. LXXXXVIII. Kal. Maij.

Functus eram, sed tum veteri praclarus honore,
Viuebam, perij: nunc quoque vita mihi est.

Laudauit hunc Martialis postea viatico adiutus Epigr. 19. lib. 10.

Nec doctum satis & parum seuerum,
Sed non rusticulum nimis libellum
Facundo mea Plinio Thalia
I, perfer; breuis est labor; peracta
Illic Orphea protinus videbis
Altum vincere tramitem Suburra
Vdi vertice lubricum theatri,
Mirantesque feras, auemq́ Regis,
Raptum qua Phryga pertulit Tonanti.
Illic parua tui domus Pedonis
Celata est Aquila minore penna.
Sed ne tempore non tuo disertam
Pulses ebria ianuam, videto.
Totos dat tetrica dies Minerua
Dum centum studet auribus virorum
Hoc quod secula posteriq́ possint
Arpinis quoque comparare chartis,
Seras tutior ibis ad lucernas.
Hac hora est tua, dum furit Lyaus
Cùm regnat rosa, cùm madent capilli,
Tunc me vel rigidi legant Catones.

Atque hæc prolixè de Plinio Iuniore Biuarius ad Dextrum. Sed enim multum fallitur in eo Biuarius, quòd Plinium Nouocomi, cum Carpophoro, Exantho, Caßio & Licinio passum tradat, 7. Augusti eò quod ibi cum his nominetur quidam Secundus, illumque Secundum fuisse hunc Plinium putet. Nam illi Martyres paßi sunt Nouocomi centum & septuaginta quinque circiter annis post Plinium, qui sub Traiano vixit & scripsit; Traianus autem anno P.C. N. 120 imperatot obijt. Illi sub Maximiano, qui anno 285. imperare cœpit paßi sunt. Vide Ferrarium 7. Augusti.

Lib. 10. Epigr. 93. seu 92.

Si prior Euganeas Clemens Heliconis in oras.

Frustra est Biuarius Commentario ad Dextrum, qui hunc Clementem tradit fuisse Flauium Clementem Consularem, quem impius Domitianus propter religionem Christianam interfecit. Nam decimus Martialis liber, scriptus est iam extincto & interfecto Domitiano, in quo celebrat Traianum Domitiani successorem. Legantur 6. 7. 34. Epigrammata libri decimi, & plura sequentibus libris. Non immeritò tamen miratur vel potius dolet Baronius in primo Annali nullam Clementis consularis in sacris martyrologiorum Fastis mentionem fieri. Sed is nihil ad hunc locum, quem Dexter 21. Nouembris signauit.

Lib. 9. Epigramm. 31.

Cappadocum sæuis Antistius occidit oris Rusticus.

An hic Antistius Rusticus, fuerit Martyris Rustici Bolani Florentij pater, incertum. Laudat hunc Biuarius sub 110. & 116. Annum Christi ad Dextrum.

Epigr. 53. Lib. 12.

Paterne) Existimat Biuarius Paternum hunc à Martiale perstringi de auaritia, Phaleucio in lib. 12. posito, cuius initium:

Nummi cùm tibi sint opesq; tanta,
Quantas ciuis habet, Paterne, rarus,

Et quæ sequuntur. eundemque Pontificem primum Constantiæ in Germania egisse. *Episcopus*, inquit, *hic & Martyr Constantiensis* &c. Dexter in Gallia (in qua olim Constantia censebatur) passum tradit. Rursus de eodem Biuarius: Aulus Altimus Paternus) *Conuersionem ipsius retulimus ad annum 76. prædicationem Bilbilitanam ann. 94. famam sanctitatis ann. 112. Elusensium fuisse Pontificem testatum reliquit Iulianus Archipresbyter S. Iustæ in Chronico ad ann 132. cuius eo anno verba afferemus. Fundauit deinde Ecclesiam Constantiensem, vbi pro Christi nomine martyrio vitam finiuit, de quo Martyrologium Romanum die 23. Septembr. In territorio Constantiensi S. Paterni Episcopi & Martyris. Meminit eius Demochares de Sacrificio Missæ, asseritq; fuisse primum Episcopum Constantiensem.*

A.C. 94. P. ar. & 129.

Hæc & his paria leguntur apud Dextrum & Dextri Scholiasten atque Apologistam. Optandum omnia esse vera, certa, & indubitata. Hoc voueo Senecæ, Plinio Minori & alijs hic expressis.

Extant ad Paternum aliquot Epistolæ apud Plinium Iuniorem. Ego fictum hoc loco nomen Paterni à Martiale, sicut Auiti, Sabelli, & aliorum quorundam existimo, quamuis interim eodem nomine veri quidam homines extiterint. Nam quandocumque perstringit carmine aliquem, fingit nomen, sicut ipse testatur: lib. 10. epigr. ad Numatium Gallum:

Hunc seruare modum nostri nouere libelli
Parcere personis, dicere de vitijs.

Lib. 12. Epigramm. 9.

Palma regit nostros——

Ea Palma hic Christianus.

De hoc ita Dexter: *Anno Christi 91. Cum A. Cornelio Palma V.C. Ciue Toletano, Duúmuiroque Christiano Toletum venit M. Marcellus.*

Hic Palma Duumuir Toletanus postea anno Christi 10[illegible] Traiano Imperante Consul Romæ factus est.

De quo Martialis ad Traianum Cæsarem:

Misisti mores in loca nostra tuos.

Vbi Martialis & Traianum laudat, & Palmam similem Traiano. Malè aliqui Cæsarem hic Domitianum pro Traiano obtrudunt, qui iam pridem erat extinctus.

Est præterea lib. quoque 12. epigr. apud Martialem nonum & trigesimum in Sabellum:

Odi te, quia bellus es, Sabelle,
Res est putida, bellus es Sabelle,
Bellum denique malo quàm Sabellum.
Tabescas vtinam Sabelle belle.

Exposui quidem hos Martialis Phaleucos prout mens tunc suggerebat, nec tamen ipse mihi satisfeceram. Nuper ab erudito & ingenioso quodam amico (cuius nomen expressissem, nisi ipsius modestia mihi obstitisset) admonitus alium versus illius

Bellum denique malo quàm Sabellum,

sensum esse; qui mihi valde arrisit. Bellum namque hoc loco non ἐπιθέτως, seu, vt Grammatici loquuntur, adiectiuè, sed substantiuè accipiendum esse, pro armis inquam & prælijs,

Bellum malo quàm Sabellum.

Ita odi Sabellum, vt malim atrocissimum bellum quàm putidissimum Sabellum. quam interpretationem totam ex mente poetæ arbitror.

Idem ad libri noni Epigramma 83. Aulo inscriptum ita sentit: De epigrammate, inquit, *Lector & auditor* saluo doctiorum iudicio ita sentio. Sicut cocus præparat conuiuis, sic poeta lectori & auditori. Aliquando autem & cocus & poeta, quamuis in sua quilibet arte periti, more magnorum ingeniorum adeo morosi sunt, vt sibi satisfacere non possint, cùm tamen ijs satisfaciant quibus laborant; & quemadmodum cocus si conuiuis satisfaciat, nihil amplius curare debet, sic Martialis rectè dicit, *Non nimium curo*, ipse enim est poeta, qui suosmet libellos exactos esse negabat, quique maluit conuiuis quàm cocis, id est alijs quàm sibi placere. Vtique enim alludit ad suum cognomen Coci, quod de nihilo non esse satis indicat Salmasius, cum fatetur de veteribus libris ipsius Martialis. Quid ego de cognomine Coci senserim in Prolemmatis ad Martialem cap. 1. exposui, & omnia alia sensi, carmenque hoc lector & auditor planè ad alium sensum traxi, à quo nondum placuit discedere, nec Claudius Salmasius fauet falso cognomini Martialis, quod dictus sit Cocus. Nam hæc sunt verba Salmasij ad Lampridium in Alexand. Seuero nota 41. *De Coci cognomine, quod vulgo Martiali attribuunt veteres eius libri, aliàs viderimus: nunc hoc tantùm hic habemus dicere,* Coci, *hoc loco non agnosci à veteribus membranis, nec ab editione prima. Sic enim in omnibus probè planeq; expressum est: Vt Martialis epigramma significat. nec aliter vetustissima excerpta Spartiani.* Hæc Salmasius. qui contrà potiùs existimat Martialem nunquam dictum Cocum, si prima auctorum exempla & membranæ Scriptorum inspiciantur. Vide Prolemmata nostra ad Martialem.

Porro

Porro illud eiusdem poetæ Monostichum, lib. 7. cap. 97.

Omnia Castor emis, sic fiet vt omnia vendas.

Verè mea sententiâ & ingeniosè explanat, quando dicit: *Emere & vendere* est perpetuum inter homines. Quod si vnus emat omnia, vendet etiam omnia tamquam vnicus mercator Mundi, & hæc loco. Illud serium: *Homines nimis* emaces contrahunt magnum æs alienum, quod vt dissoluant, coguntur omnia vendere.

Lib. 14. Epigr. 125.

Attrita veniet sportula sæpè toga.

Salmasius in Spartiani Adrianum legit: *A tritâ veniet sportula sæpe togâ*. Rectè hoc: Sed vulgaris scriptura attrita non incommodum habet sensum & prope eundem. Itaque neutra lectio damnand ; mag s tamen placet si diuidas, & rescribas cum Salmasio: p. 7. n. 13. lit. E.

A tritâ veniet sportula sæpe togâ.

Ad quod distichon idem plura.

Lib. 14. epigr. 65.

——*Pro puero proderit ipse sibi.*

Varia est huius loci scriptura. Legunt alij: *proderis ipse tibi.* alij: *proderit ipse sibi:* alij, *pes erit ipse tibi.* Salmasius rescripsit: *pes erit ipse sibi: Ita legendum*, inquit, *si fortè puer defuerit & soleas tibi libeat sumere, cum soleis lanatis poteris ipse è cubiculo exire, & soleas petere, & vicem pueri, pes in solea lanata supplebit.*

Lib. 13. Epigramm. 68.

Galbula decipitur.——

Salmasius *Galbinam* vocat, quam ego scripturam in ora posueram, sed cum apud Ornithographos nusquam *Galbinam* reperirem, malui vulgarem retinere, quam non damnat Salmasius.

Lib. 14. Epigramm. 31.

In Pompeiano tectus spectabo theatro
Nam ventus populo vela negare solet.

Salmasius hoc distichon aliter legit & interpretatur:

In Pompeiano tecum *spectabo theatro*
Mantatus populo vela negare solet.

Mantum, inquit, genus vestimenti breuis. Vide Isidorum. Vulgo apud Martialem: *Namque Notus populo vela negare solet.* Optimus Codex Palatinus: *Maudatus populo.* posset tamen & *Mandatus* retineri, nam *mandum* & *mantum* dicebant. Qui, inquit, mantatus est in Pompeiano theatro, vela populo solet negare, quibus ipse non indiget, nam qui manto tectus est, æquo animo fert vela negata populo. Vela autem negata dicebantur, quæ Theatro non intenderentur. Idem Martialis lib. 9. Epigram. 39.

Et rapiunt celeres vela negata Noto.

Et lib. 2. epigr. 22.

Quàm Pompeianò vela negatò Notò.

Sed torta hæc est interpretatio. Non enim mantatus seu mandatus spectator, sed ventus vela negat, quamuis mantatus æquo animo ferat vela negari, non tamen ipse negat, vt ex vtroque pentametro patet. Placet etiam:

Namque Notus populo vela negare solet.

Lib. 14. epigr. 94.

Nos sumus audacis plebeia toreumata vitri

Tradit Strabo Romæ vitriarios multa commentos esse &c. vt vulgò poculum vitreum asse venundaretur. Calices eiusmodi vitrei, qui Romæ tam vili precio venum ibant, audaces vulgo dicebantur, vt apud Martialem:

Nos sumus audaces (ita Salmasius legit) *plebeia toreumata vitri.*

Vitrum non dicebatur audax. Quid nisi quando poeticè materia pro forma ponitur.

Existimat Salmasius de his loqui Martialem etiam lib. 12. epig. 61.

Cùm tibi Niliacus &c.

οὖλος vel οὐλώδης quem in Albino crispum & renodem *dixit. flectere igitur capillum est torquere & vibrare, vnde flexi ingenio suo capilli Petronio, qui natura tales non arte. Quintilianus* in annulum ponere capillos *pro flectere & calamistrare. flexi enim capilli annulos & nodos quodammodo exprimunt. vnde renodem & crispum capillum Albini dixit Spartianus. Arculphus de locis sacris,* subanellatum *Christi capillum fuisse scribit, vbi* subanellatus *est οὖλος. incertus author apud Suidam: ἱστοροῦσι δὲ ὅτι φασὶν ἀκριβέστατοι τῶν ἱστορικῶν, ὡς τὸ οὖλον καὶ ὀλιγότριχον οἰκειότερον ἐστι χαράττειν ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ χριστοῦ. gradibus capillum frangere dicebant. Quintilianus vtrumque coniungit, gradus & anulos lib. 12. cap. 10. Sed me hactenus cedentem nemo insequatur vltra. do tempori ne crassa toga sit, non serica: ne intonsum caput, non in gradus atque anulos totum comptum. Martialis* ordine crines digerere *dixit:*

Ille etiam flexos qui digerit ordine crines.

alicubi videor legisse comam comptam gradulatim. Maximianus qui vixit ætate Boetij in libro Elegiarum:

Grande erat, inflexos gradibus numerare capillos;
Grande erat, in niueo pulla colore coma.

aliter tamen gradus dicuntur in capillorum compositione, aliter anuli. inflexio enim ipsa & crispatio capillorum nexiles anulorum orbes imitabatur. Coma tamen sic annulatim crispata, non etiam confusa ac turbata, & indiscriminatim temereque implexa habebantur, sed per gradus quosdam posita & ordine digesta, ita vt vnaquaque anulorum series stationem quasi suam seruaret, & gradatim alueolatimque alia super aliam scanderet. Latini ita hæc exprimendo, ordinem, stationem, gradus, solent vsurpare. Ouidio crines in ordine ponere & in statione. Ἕδραν Euripides dixit. Quintilianus gradus & anulos iunctim posuit. Manilius crines in fluctum ponere eleganter. nam illa crinium per anulos inflexio, & per gradus digestio, fluctuum modò extantium, modò subsidentium & inuicem se propellentium vndulatos intortosque motus planè refert lib. 5.

Illis cura sui vultus frontisque decoræ
Semper erit; tortos in fluctum ponere crines
Aut vinclis reuocare comas, aut vertice denso
Fingere.

Tortos crines in fluctum ponere, *idem est quod Quintiliano,* in anulos ponere, *& fallitur vir incomparabilis qui aliter accipit. Ouidius:*

Sustineat similes fluctibus illa sinus.

Nam alibi sinum vocat, anulum illum & nodum tortilem inflexi capilli:

Quàm se præbuerant ferro patienter & igni;
Vt fieret torto nexilis orbe sinus.

Lib. i. epigr. 87.

In Nouium Micropsychum.

In Exemplaribus passim editis scriptum est Micropsicus non Micropsychus. Ego ratus mendosè editum Micopsicus, vocem græcam retinui Micropsychum. Sed Latini posteriores dixerunt etiam Micropsicus, de qua te Salmasius: *Μεγαλόψυχον Græci vocant, vt Latini magnanimum &* p. 90. n. 43 *animosum. vnde μεγαλοψυχεῖν pro largiri & magnificè liberalem esse. Hesychius: ἐπιδαψιλεύεται, μεγαλο-* F. *ψυχεῖται. & ἐπιδαψιλευόμενος, μεγαλοψυχούμενος, ἐπιχορηγῶν πλουσίως. notandum igitur, μεγαλοψυχεῖσθαι pro δαψιλῶς ἐπιχορηγεῖν. contra μικρόψυχοι, tenues sordidi; parci & auari, vnde lemma epigrammatis apud Martialem: in Nouium Micropsicum. Micropsicum esse pro Micropsychum docuit pridem summus Scaliger. Sed idem Micropsychum malè accipit pro homine tenera frontis & subrustici pudoris. immò Micropsychus vel Micropsicus, vt tunc scribebant, est homo sordidè parcus, qui neminem inuitat, nec communia agitat: de cuius vicinitate queritur Martialis, quod cùm sibi vicinus esset, non magis eum vicinum sentiret, quàm qui longè habitabat. nunquam enim ab eo ad cœnam vocari. Diuites enim, vt notum est, tunc temporis, vicinos ad cœnam vocabant frequenter. quod qui non faceret, Micropsychus audiebat: vt ille Nouius apud Martialem. Seneca vocem Micropsicus sic exponit eleganter de Beneficijs lib. 2. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti, cùm infinitum intersit inter modum & angustias.*

Parcissimus homo Senecæ animi pusilli & contracti, hoc est μικρόψυχος sic enim ad illam vocem explicat, qua tunc vtebantur ad designandum hominem admodum parcum. σμικρίναι etiam Græcis dicuntur eiusmodi homines, parci & auari, vnde Σμικρίνης nomen Comœdiæ Menandri, in qua eiusmodi senem introducebat auidum, aridum, & auarum, ad Euclionis Plautini exemplum. vnde Iulianus in Cæsaribus Vespasianum σμικρίνην vocat; quem locum perperam ab interpretibus acceptum, nos alibi τοῦ διδόντος exponemus.

Hæc Salmasius doctè & verè.

Lib. 10. Epigram. 1.

——fabulæq; lassæ.

DE SCORPO ET INCITATO.

Nomen fabulæ hoc loco non accipiendum est pro ficto & composito ad arbitrium sermone, vt priscis Latinitatis temporibus; Sed pro quolibet sermone vel narratione seu ficta seu vera, quę in ore populi versabatur. Capitolini enim tempore atque etiam anteriore, *fabula* est sermo simpliciter. ita fabellam hoc loco accipe; ita etiam infra in vita Veri: *nota est fabula quam Marci non capit vita.* & alibi: *quamuis & illa fabula qua in vita Marci posita est, abhorrēs à talis viri vita sit exorta.* Non dicit fabulam esse, quod vulgo iactaretur de Marco: sed fabulam illam esse falsam, hoc est sermonem. Sic enim sermonem posuit, ibidem: fuit sermo quod & socrum Faustinam incestasset. Sic apud Martialem, fabula de Scorpo & Incitato, sed nunc Vetus in promptu non sunt, pro sermone, & vt vulgo loquimur discursu, plura liceret ad confirmandum congerere ex istis authoribus & alijs quàm multis petita, nisi nimis obuium esset, vnde peti possunt.

p. 61. n. 18. A.B.

Ita Salmasius ad Iulium Capitolinum in Notis.

Lib. 4. Epigr. 4.

*Lassi * Bardiacus quod euocati.*

* bardaicus.

Multa super hac voce in tertijs curis annotauimus, nec tamen nobis ipsi satisfecimus. Accessit hodie Salmasius, qui *bardaicus* non bardiacus rescribendum putat, cui facilè accedimus. Bardiaci, inquit, vt legantur pro bardaici, quodammodo inclinant docti viri. mihi Bardaici magis placent, atque adcò magis veram hanc opinior esse scripturam, quam libri retinent, & confirmat ratio. Nam Bardaicus à Bardæus, vt Archaicus ab ἀρχαῖος. Achaicus ab Achæus. Bardæ populi sunt Illyrici à quibus isti Bardaici cuculli. Horum glossæ mentionem habent. Bardei, Ἰλλυριοί, οἱ ὅπλοι, οἱ ἀγωνισάμενοι, ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας κατὰ Κίμβρων καὶ Μαρίῳ στρατευσάμενοι, &c. melius scriberetur Bardæi. Ptolemæo dicuntur Οὐαρδαῖοι in descriptione Illyrici: ἐντὸς δὲ Δαλματίας Δαόρσοι ὑπὲρ οὓς μετὰ Κομβιτεῖς καὶ Οὐαρδαῖοι. *ita vetus liber Palatinæ Bibliothecæ. Vulgo* Οὐαρδῖοι. *malè igitur dubitant viri docti vtrum à Bardis Galliæ, an ab istis Bardæis cuculli Bardaici dicti sint. nam à Bardis Bardaicus non potest dici. Liburnicos cucullos appellat Martialis, & nisi fallor Bardaicos intelligit. Pannoniorum etiam galerorum mentio apud Vegetium, quos pro galeis gestabant milites ipsius ætate. Bardaici quoque cuculli militare gestamen. Calceos etiam Bardaicos militum reperio appellatos Iuuenali:*

p. 128. ad Iulij Capitolini illa verba Cuculli bardaici n. 36.

Bardaicus iudex datur hæc punire volenti

Calceus & grandes magna ad subsellia suræ. *Nec aliter enim procedit σύνταξις quàm hoc modo:* hæc punire volenti datur iudex, calceus Bardaicus & grandes furæ, *per quæ militarem iudicem intelligit, centurionem aut tribunum, cui grandes suræ & calceus bardaicus. incertum igitur vtrum de calceo intelligat, an de cucullo Martialis, cùm inter res malè olentes bardaicum militis ponit:*

Lassi bardaicus quod euocati.

veterum cucullos etiam pedum inuenio appellatos, qui cucullopedones *& pedocuculli dicebantur. horum habetur mentio in Notis Tironis & Seneca.*

Eod. lib. 12. epigram. 71.

A sene sed postquam nummi venere trecenti

Hunc versum ita legunt alij:

A sene sed patruo postquam venere trecenta.

venire hic significat alicui obuenire contingere, hæreditas nempe. Ita Iulius Spartianus est locutus apud Salmasium: Addens liberis eorum & vxoribus & hæredibus certè reddendum cui venisset. Cæterum si legas *trecenti nummi*, non erant nisi decem floreni, si *trecenta*, subaudi millia sestertiûm, hoc est, decem millia florenorum, sestertius enim & sestertius numus idem est, apud nos sestertius duobus cruciferis æstimatur. Malim *trecenta* quàm *trecenti* legere: docet enim poeta Apium post acceptam hæreditatem à patruo non amplius fuisse pauperem.

Lib. 10. Epigram. 48.

Septem sigma capit, sex sumus adde Lupum.

Multa super sigmate disputauimus lib. 14. epigramm. 87.

Accipe lunata scriptum testudine sigma

Octo capit: ——

Plura suggessit nuper Salmasius ad Lampridium in Notis p. 185. ad illa Lampridij verba: *Nec cubuit*

cubuit in accubitis nisi qua pilum leporinum haberent) Accubita recentioribus dicta sunt, quæ veteribus D. 4. E. F. *triclinia. tribus enim lectis olim ad mensam accumbebant, & hoc triclinium dicebatur. postquam triclinia ab vsu recesserunt, & forma eorum mutata, & pro triclinijs accubita & stibadia dici cœpere, quorum figura semicircularis erat, atque inde sigma nomen inuenit, & falsum est quod ad hanc vocem sigma vir eruditus annotauit, aliquando non vndique ad mensam conuiuas accubuisse, sed ab altera tantùm parte, & sic eos sedentes lunata figura vel hemicycli speciem exhibuisse, atque ab ea re sigmati nomen factum. Falsum enim est sic aliquando veteres ad mensam accubuisse, vt totum orbem mensæ ob omni parte non occuparent. Nunquam enim aliter accubuere, quàm vt vnum ex quatuor mensæ lateribus vacuum relinquerent. Nam ab ipsa parte quam conuiuæ non occupabant, inferebantur fercula in mensam. Sanè tres lecti, quos mensæ circumponi moris olim fuit, non omnia quatuor latera mensæ ambiebant, sed tria tantum, vno, vt dixi, vacuo relicto ad inferenda mensæ obsonia. Postquam triclinia desierunt, & in desuetudinem abierunt, sigmata quæ in tricliniorum locum venerunt, non secus ac triclinia, semper vnum mensæ latus à conuiuis liberum præstitere. Cùm enim forma eorum semicircularis esset, & σιγμοειδὴς totam mensam non circumdabant, sed spatium in ea parte relinquebant, qua circulus deficiebat ad eamrem quam suprà diximus, ad inferenda scilicet fercula, ne supra humeros & capita accubantium, aut inter latera cum magna incommoditate conuiuarum inferenda essent, & hæc differentia inter triclinium & sigma statui potest. triclinium tres lecti diuisi & separati, qui mensæ adpositi quadratam figuram efficiebant. Separatos liquet fuisse. Nã qua medij lecti pluteus infimo & summo iungebatur, in anguli flexura interuallum erat relictum, nec ita pressè sibi coniuncti cohærebant, vt se tangerent. Plutarchus de loco consulari qui medij lecti sunt vltimus:* αὐτὸν ἐξαίρετον ἔχει τὸν τόπον ὅ ... τῆς δευτέρας κλίνης τῇ πρώτῃ συναπτούσης ἡ γωνία διάλειμμα ποιοῦσα τῇ καμπῇ δέδωκε ... φύλακι σώματος ... ἀπὸ στρατοπέδων προσελθεῖν, διαλεχθῆναι, *&c. Sigma vero vnus perpetuus lectus, semirotundus, quod & stibadium & accubitum dixere. Triclinium omnibus mensis poterat conuenire, & maioribus & minoribus. Cum enim ex pluribus & diuersis lectis constaret, facilè singuli lecti ad mensam poterant accommodari. Sigma vel stibadium non item. Nec enim minus sigma maiori mensæ, nec maius minori coaptari poterat. Secundum igitur mensarum magnitudinem quærenda erant parua aut magna stibadia, quæ à numero conuiuarum, quos capiebant, dicebantur vel octaclina, cùm octo caperent: vel enneaclina, cùm nouem: vel hexaclina cum sex, & ita de cæteris.* Martialis:

Et testudineum mensus quater hexaclinon
Ingemuit citro non satis esse suo.

Stibadium, & accubitum, & sigma idem esse ex illis quæ diximus potest constare. Sed testimonijs id etiam comprobemus Vetus interpres Iuuenalis: apud veteres accubitorum vsus non erat, sed in lectulis discumbentes manducabant. *Per accubita manifestò intelligit sigmata: per lectulos triclinia. Seruius Aeneid. 1.* Antiqui stibadia non habebant: sed stratis tribus lectis epulabantur. Vnde & triclinium sterni dicitur. *Idem hic Grammaticus dicit quod ille, sed stibadia vocat, quæ alter accubita. Martialis in epigrammate cuius lemma stibadium:*

Accipe lunata scriptum testudine sigma
Octo capit: veniat quisquis amicus erit.

Sidonius Apollinaris, nitentem stibadij circulum vocat, & sigma intelligit.

Rursus idem p. 19. 4. n. 71. & 95. ad illa, *& ostypinguis, &c.) De Sigmate quid esset, satis in superioribus abundequè diximus. Erat enim stibadium vel accubitum forma lunata vel semicirculare. Græci* ἡμικύκλιον *dixere: Latini Hemicyclium. Nam hæc vox eo sensu, ni fallor, apud Ciceronem inuenitur. Apuleius semirotundum suggestum vocat. Scaliger in castigationibus ad hos auctores nondum editis, sigma semirotundam cœnationem, interpretatur,* ... *Casaubonus quoque supra sigmata cœnationes fuisse scribit hemicycli forma, vterque falsus est: nunquam enim sigma pro cœnatione vsurpatum est. sed pro stibadio quod in cœnatione sternebatur. Sidonius Apollinaris stibadij circulum appellat, & circulare stibadium intelligit: nec enim ibi stibadium pro cœnaculo, vt quidam accepere. Sanè tantum inter cœnationem & sigma est, quantum inter* οἶκον *&* ἡμικύκλιον. *Pollux de generibus accubitorum:* ... *sunt sigmata, nec debet quemquam mouere, quod vt οἶκος diceretur τρίκλινος, τετράκλινος, δεκάκλινος, sic dici videatur,* σίγμα ἑξάκλινος, ὀκτάκλινος, *&* ἐννεάκλινος*: Martialis:*

Et testudineum mensus quater hexaclinum
Ingemuit citro non satis esse suo.

Aliter enim σίγμα *vel* στιβάδιον ἑξάκλινον. *aliter* οἶκος ἑξάκλινος *dicitur. nam* οἶκος *vel cœnatio τρίκλινος, & δεκάκλινος à numero lectorum vel sigmatum dicitur: sigma verò hexaclinum & octaclinum à numero accubantium quos capere poterat. Antiqui non solum tres lectos stratos, quibus ad mensam discumbebant ante stibadiorum & sigmatum vsum, triclinia dixere, sed etiam* τρικλίνους οἴκους *ita appellauere. Vitruuius, Quintilianus, Suetonius, Phædrus, & cæteri triclinium pro conclaui & cœnatione ipsa vsurparunt. Et fallitur Seruius qui falli putat eos, qui triclinium de cœnatione aut basilica dicunt. Sed Latini triclinia*

 dixerunt

dixerunt non solum τρικλίνους οἴκους, verùm etiam qui plures lectos tenere possent, planè καταχρηστικῶς. Græci verò pro conclauium amplitudine & numero lectorum, οἴκους modò πεντακλίνους, modo δεκακλίνους vocauerunt, atque hi fuere amplissimi. Latini triclinia de his omnibus dixissent. Sed hæc alibi loco aptiore & commodiore tempore pleniùs tractabimus.

Ibid Et octo pingues cum capi non possent vno sigmate) *Perperam de singulis ogdoadibus capit vir doctissimus. octo enim capiebat sigma, vt scimus testimonio Martialis, sed de ogdoade pinguium tantùm intelligendum est. facilè enim & octo caluos, & octo surdos, & octo longos sigma capiebat. octonis quippe hominibus sufficiebat sigma. Sed octo pingues, qui teneri poterant vno sigmate? plus enim loci occupant octo pingues, quam decem communis habitudinis homines. non mirum igitur, si cum octo pingues adhiberet, capi non poterant vno sigmate, & hos faciebat ridiculi gratia, at in octo luscis, octo longis, & alijs ogdoadibus alia fuit causa ridendi.*

Lib.14.epigramm. 95.

Quamuis Callaico, &c.

p.204. Nos ibi non pauca de phiala & àuro Callaico & arte opificis. Illustrat eadem Salmasius ad Aelium Lampridium in Notis: *Argentarij*, inquit, *qui argenti vasa calant, vel alio opere fabricant, qui propriè laboriosi dicebantur. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud:*

Sit mihi præterea curuus cæiator, & alter
Qui multas facies pingit cito ———

id est, opifices, inquit, serui, argentarij, laboriosi, anaglyfarij. labor enim in argento cèlatura artificum dicitur. Idem Iuuenalis:

——— & Polycleti
Multus vbique labor, raræ sine Mentore mensæ.

Martialis:

Quis labor in phiala? docti Myos anne Myronis?

Idem:

Solus Phidiaci toreuma cœli,
Solus Mentoreos habes labores.

Idem in Apophoretis:

Quamuis Callaicio rubeam generosa metallo,
Glorior arte magis, nam meus iste labor.

Labor autem, & manus, & opus, idem. labor Myronis in phiala, & manus Myronis, & opus, idem significant. hinc argentum in opere apud Trebellium de argento facto. & pretium manus dicebatur, quod pro manu, vel labore dabatur artifici argentario & vnica voce manupretium. Cato: nec vllum vasum manu pretiosum, id est, cuius manus vel labor pretiosus fuerit. Manlius:

Materiamque manu certa duplicarier arte,
Quidquid & argento fabricatur, quidquid & auro.

primum versum spurium pronunciauit vir summus, & tamquam de alchymia loqueretur, capite propulsit foras. ego verò & elegantissimum illum versiculum & Manlio dignissimum semper iudicaui, nec ab homine Alchymista intrusum esse puto, cum eius hic sensus sit: Materiam auri & argenti, manu & arte certa, hoc est factura celaturaque, pretiosiorem fieri, & quodammodo duplicari, vt materiæ pretio etiam accedat artis & manus pretium. Ouidius:

Materiam superabat opus ———

Plinius lib.33. cap 11. Nec copia tantum argenti fuerat vitæ, sed validius pœne manuspretium, idque iam pridem, vt ignoscamus nobis. *Non poterat dari dilucidior ac melior interpres Manlio. tritores etiam dicebantur, quos Græci τορευτὰς vocant. Glossa: tritor τορευτής. hinc toreuma, argentum cælatum.*

Phidiaci toreuma cœli

tritum argentum, pro cèlato apud Phadrum:

——— aurum ascripsit Praxitelen, suo,
Trito Myronem argento: fabulæ exulant
Ideo fugatæ, &c.

qui locus vulgo fœde deprauatus est in editionibus. Virgilius:

Qui radios triuêre rotis.

Seruius: triuere, tornauere, composuere de torno. *Plinius de vitro:* aliud torno teritur, aliud torno figuratur. *& hæc satis de laboriosis & tritoribus.*

Lib 9.epigram.77.

Quod Carystos inuenit.

De Carysto synnade & nomade lapide, qui iaudatur in hoc epigrammate à Martiale, plura Salmasius p.266. ad Iulium Capitolinum. n.25. & 26.

Lib.

Lib. 14. Epigram. 20.

Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

De gemmis vitreis calculis, Smaragdis, Iaspidibus, adamantibus, plura Salmasius in Trebellium Pollionem p. 286.

Lib. 8. epigram. 51.

Et niueum felix pustula vincit ebur.

De pustulis argenteis plura docebit Salmasius in Trebellium Pollionem p. 295.

Lib. 8. epigramm. 28.

——— *Semiramia quæ variantur acu.*

Legatur Salmasius in Trebellium, p. 310.

Lib. 4. epigram. 101.

Lemma est *Boletaria.*

Salmasius: *Boletar est genus vasis.* Dixeram ego boletaria esse patinas quibus boleti inferuntur in mensam, vt est apud Apicium: p. 340. E. F.

Comptus nolo dapes vacuum mihi pone boletar
Quod placet aspiciam, renuo quod saturat.

Scholiastes Iuuenalis ad illud

——— *cui cedere debeat omnis*
Pergula. ———

Coquina, inquit, qua boletaria ponuntur. Boletar ergo genus patinæ seu disci haud dubiè à boletis nomen accepit.

Lib. 14. Epigram. 138.

Lemma: *Gausape villosa vel mantile.*

Salmasius rescribit *Mantele*, pro *Mantile*, & Mantele mea sententia non malè interpretatur his verbis. Sciendum est, inquit, veriloqua nominis notatione mantelam esse telam, vel linteum quo manus extergentur. Nam mantela propriè dicebatur: postea generis enallage & mantelum dictum est, & mantele. Sic hæc gausapa, qui Græcis ὁ γαυσάπης. & hoc gausapum, & hoc gausaper ad hunc vsum igitur & in hoc significatu sumebatur apud veteres *mantele.* Græci χειρόμακτρον interpretantur. Pollux: λάσια δὲ ἐκάλουν τὰ μαλλοὺς ἔχοντα χειρόμακτρα, ὡς ἀπὸ τῆς δασύτητος. ὥστε οὐδὲν κωλύει τὰς ὀνομαζ· μένας μαντήλας οὕτω καλεῖν ita enim veteres libri ibi legunt. sic accipienda sunt mantelia apud Virgilium: p. 357.

——— *tonsisq; ferunt mantelia villis*

Seruius: *quibus manus terguntur.* idem alio loco: *mantelia tonsis villis: vel minutis, vel compositis: vt tonsa coma pressa corona. constat enim maiores villosas habuisse mappas.* villosa igitur erant illa mantelia.

Ouidius:

Villis mantele solutis

Lucilius:

——— *mantela merumq;*

Philargyrus interpretatur *mappas* nam mappæ tergendis manibus habebantur. Glossæ: *mappa χειρόμακτρον, mantelia pro mappis villosis etiam sumuntur apud Plinium lib. 7. cap. 2. priores Anthropophagos quos ad Septentrionem esse diximus 10. d erum supra Borysthenem amnem, ossibus humanorum capitum bibere, cutibusq; cum capillo pro mantelibus ante pectora vti. non dubito in Græco scriptore fuisse ἀντὶ χειρομάκτρων, quod Plinius vertit pro mantelibus. vbi mantelia pro mappis posuit. quæ vetus est, ac vera huius vocabuli notio. ridiculè verò illi qui mantelia in illo Plinij loco pro thoracibus vel loricis quibus muniuntur pectus, acceperunt. quasi verò magnū munimentū sit, & magnopere impenetrabile incute humani capitis. atqui mantelia veteres ante pectora ponere cœnantes consueuerant, vt hodiè solemus illa linia t, quæ seruietæ nobis dicuntur, quas ante pectora nostra ponimus, cum mensæ adsidemus, & quibus manus & labra tergemus. verùm ætate Plinij mantelia non amplius in vsu erant ἀντὶ χειρομάκτρων sed in tegendis mensis seruiebant.* Martialis:

Gausapa vel Mantele

Nobis

Nobilius villosa tegunt tibi lintea citrum,
Orbibus in nostris circulus esse potest.

atque hoc tum temporis discrimen statuebatur inter mappas & mantelia: vt mantelia mensis operiendis, mappa manibus tergendis vsum praberent. Nam mappa erant breuia lintea, quas quisque secum ad conuiuium ferebat. Nec enim dominus eas subministrabat. Inueniebant quidem apud dominum conuiuij mensam mantelis instratam, sed suam vnusquisque secum conuiuarum mappam afferebat. Quod constat ex quodam epigrammate Martialis in Hermogenem mapparum magnum furem, quem scribit mappam in conuiuium nunquam attulisse, de conuiuio semper retulisse. Quodam igitur die, cum furis metu nemo ex conuiuis mappam attulisset ad id conuiuium cui ille debebat interesse, cum nihil posset mapparum surripere, mantele ipsum furatus est, quo mensa erat instrata:

* omissum est apud Salmasium

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur,
Mantele è Mensa surpuit Hermogenes.

Hinc mappa breues, eidem Martiali ἐπιδόρπιαι appellantur:

Et vani triplices breuesque mappæ.

sic apud hos auctores passim mantele pro mensa integumento accipitur. Hinc mantelia in mensam mittere, & mantelia mittere simpliciter dicunt, & mantelibus sternere. Spartianus in Heliogabalo: Exhibuit parasitis cœnas de vitreis, & nonnunquam tot picta mantelia in mensam mittebat his e lulibus picta qua apponerentur. Mittere mantelia Lampridius in Alexandro dixit: Conuiuium neque opiparum, neque nimis parcum, sed nitoris summi fuit: ita tamen vt pura mantelia mitterentur. Mitterentur, in mensam scilicet. Quomodo vulgo in nostro idiomate loquimur. Nam mappam mittere, pro mappa mensam insternere dicimus. Sic aulaum in scena mittere & sternere idem Phœdrus:

Aulæo misso, deuolutis tonitribus.

aulea sternere apud Donatum: aulaa quoque in scena intexta sternuntur, pro quibus siparia posterior atas accepit. sic etiam mantelia sternere & mantelibus sternere dicebat. Trebellius scribit Callienum mantelibus aureis semper strauisse. Isidorus: Mantelia nunc pro operiendis mensis sunt, qua vt nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus prabebantur. At mappam infima latinitas etiam pro mensa tegimine vsurpauit. unde nostrum, nappe de manteli, vel mensa operimento. nam in literam vertimus in u sic mattam, hoc est tegetem & stoream, nattam vulgariter vocamus. Mappa autem vocabulum à Pœnis mutuum sumpserunt Romani. & quodlibet tegmen apud illos significat. hinc mappale καλύβη, eiusdem gentis & originis vox. mappalia vel mapalia scribuntur. Glossa. mappalia, καλύβαι. & ita sape in libris manu exaratis scriptum inuenitur. qua de re nos alibi.

Lib. II. Epigram. 92.

—— *ederunt oscula.*

Osculum hic pro paruo ore accipitur, Canace enim septem erat annorum, cùm fœda lue exeso ore extincta est.

Lib. 14. Epigram. 16.

cui *Turricula* est lemma.

De omni ferè ludorum genere copiosè Salmasius in Vopiscum ad illa verba: *Ad latrunculos luderetur* p 4 9.460.461.462.46 .464.45 .& sequentibus, vbi pleraque Martialis disticha laudantur & passim explicantur ad 472. paginam.

Lib. II. Epigram. 107.

Albi Maxime, si vacabit hora.

Magis placet scriptura ad oram posita: *si vacat habere.* i. auere, seu hauere.

In Iudicijs Doctorum Virorum de meis Commentarijs post præfationem ad Lectorem. Bernardus Autumnus &c. Huius elogium subijcias literis Titij ad me: & præpone; *Ex eiusdem*, Titij nempe (non Autumni) *literis*. præcesserat enim Titius ad M. Velserum.

Lib. I. Epigram. 6. ad Marcum.

Illa verba præcedenti epigrammati sub finem adiecta pertinent ad hoc sequens, statimque sunt Lemmati *Ad Marcum* subijcienda: sunt autem hæc:

Marcum emendat Parthius, & rescribit pro Marco Maccum, sed retineo Marcum, quamuis enim Maccus insipidum, fungum sonet apud Apuleium, huc tamen non quadrat. nisi velis Casarem ad Marcum scripsisse, quem Casarem hic poeta facit loquentem. De seipso infra ita quoque locutus est ad Frontonem: Vota tui breuiter si vis cognoscere Marci; & alibi sæpius.

Erant